

23. 46.

BELLUM PRÆLIUMq;
de

SALINIS,

Cattos inter & Hermunduros
susceptum olim,

*Ex. C. C. TACIT. Annal. lib.
XIII. c. 57.*

illustavit

GEORG. CASP. KIRCHMAJERUS,
Wittebergæ,

A. d^o l^o b^o XXCVIII.

WITTEBERGÆ,
Typis CHRISTIANE SCHRÖDTERI, Acad. Typ.

70

31

BETIM PRÆLIM
DE
SALM

GOTTEN INNEN
TUGENDEN

AN JAHN.
ECCLESIAST.

MITTAG

GEORG.CASP.RICHMERS
WITTEGART

A. C. 10. XXCIII.

MITTAG

THOMAS CHRISTIANI SCHÖDELII Acaj. T. 25.



0252 54722 001

Ex C. CORNELII TACITI

Ann. XIII. 57. 58.

Fādem estate inter Hermunduros Cattosq; certatum,
magno praelio, dum flumen gignendo sale fæcundum, &
conterminum, vi trahunt; super libidinem cuncta armis a-
gendi, religione insitā, eos maxime locos propinquare cælo,
precesq; mortalium à deis nusquam propriū audiri. Inde in-
dulgentiā Numinum illo in amne, illisq; silvis salem prove-
nire, non ut alias apud gentes eluvie maris arescente undā,
sed super ardenter arborum struem fusā, ex contrariis inter
se elementis, igne atq; aquis concretum. Sed bellum Her-
munduris prosperum, Cattis exitiosius fuit. quia victores di-
versam aciem Marti ac Mercurio sacravere; quo voto equi,
viri, cuncta victa occidioni dantur. Et minæ quidem hosti-
les in ipsis vertebantur.

§. I.

GALIS, Salis/ Sole/ HALÆ, HALLÆ,
nominum origo, propter scriptionem,
vestigari primū debet. Sal Latinorum vox nec à saliendo, nec à salo,
multò minus sole, (ut eruditissimus
in Commentar. de Sale Vir. c. i. statu-
it,) sed à Græco nomine ἄλς, ἄλω, de-
duci vulgo lolet; qvod in fœminino mare, ut in masculino sal significat, inversum per metathesin. Qvam in-

A

rem

rem loca plurima adduxit, ex Poëtis atqve aliis Scriptoribus, *Unzerus.* Germanorum tamen Salz nec à Græcis, nec Romanis, sed à Gothis antiquissimis, (vox enim *Celtica* primæva Salt & Sole fuit,) repetenda venit. Sole enim supra mille annos Slavis Venedis Sal, & salsuginosus liqvor, muria nativa nempe Sole / veluti Saxonibus antiquis, hodieq; Tataris in *Chersoneso Taurica, Anglis, Svecis, Danis,* Salt & Solt appellabatur: unde *Halas* qvondam barbari vocârunt *Dobre Sola.* Hoc modo etiam Ulpbilas, (qui floruit in *Mæsia* Episcopus Getarum Anno Chr. 360.) versione *Gothic.* ad N. T. apud *Stiernbielm.* in *Antiqvar.* *Sueo-Goth.* & *Glossario Ulpbiliano.* Conf. *Bobuslaum* etiam *Baldinum* in epitoma *Bohemic.* rer. Unde gentes diversissimæ ac inter se remotissimæ, ex matre vetustissimâ *Celtarum* lingua, non à *Gracia*, nec *Latio*, peperere sali nomen.

§. II. Paulò aliter cum *Hala*, nomine locorum, comparatum est. Illud qvippe Græcam potius obtinuisse impositionem, haud abnuerim. Quantumvis, si per duplex L.scribatur accensenda sit Vernacula nostrati: siqvidem *Hall/Halle* atrium, augustam domum, fornices venalium opsoniorum, carnium &c. designet propriè. Anglis hodieq; usitata sunt vocabula *Guild-ball*, curia municipalis, *Commun-ball* forum, *Witball*, Regium palatium. Sed de *Halla* audiamus Bartbium Γαυμάσιον ex Adversar. l. 4. c. 6. *Quæsitum, & à nonnullis disceptatum memini;* unde oppida illa, quæ Sale coquendo rem faciunt HALLÆ vocentur à Germanis nostris? Ego veterem Germanam vocem esse arbitror, quæ *Salinas* designet, eamq; Græcam simul, ut sunt innumeræ aliae, Græca autem extat in *Glossario Cyrilli*; quo nullum elegantiū onomasticon habemus, ἀλλα Salinae. Unde nec bene facere ii cognoscuntur, qui numero singularitatis usurpant eorum oppidorum nomina. Ut qui duplii liquidæ *Hala* etiam

etiam (imò Hallæ) magna domus, ampliave atria erant; ut
scribit Rigordus de re Philippi Augusti, anno ejus quarto.
Aliæ originationes Æneæ Sylvij, & Felicis Fabri; quas vide
ap. istum lib. I. Hist. Suev. p. CCVII. Hæc ille. Halæ celebres
Austriacæ, Saxonicae, Salisburgenses, Sueviae, Hannoniae, ac
in Valle Oeni. Dicam nihilominus, qvod sentio: videtur
redolere pariter natales *Celticos*, vox Halle. *Anglis* certè
& *Saxonibus* *Gothisq;* priscis, jam tūm post natum Serva-
torem quarto seculo significabat atrium, Augustæ domus
spacium, & concamerata loca. Hinc in sacris celebratur
die *Halle Salomonis*; ut *Londini Witball.* Aut *Franco-Gallo-*
rum Halle nomine vocatur forum, qvod à conventu lepro-
forum statuit *Philippus Aug.* intra *Parisior. Urbem*, qvod
extra eam pro rebus fuerat venalibus, à Mercatoribus expo-
ni solitis; prodente *Gaguino in Philippo.* Non malè igi-
tur *Cluver. Germ. Antiq. l. I. c. 45.* *Halle*, inquit, est atrium
Palati vocabulo *Celtarum veteri.* Telum inde, quod vulgo
nunc appellatur *Hallebard* nil aliud significat, quam secu-
rim *Palatinam*; quam Regum atque Principum satellites ar-
mantur, ut custodes corporum. Bipennes Lexicographi
exponunt: *Claudius Fauchet* (lib. de la milice & armes,) *Alebardas* tristram nominat, recentiusq; opus statuit *Aleman-*
norum & Helvetiorum, An. 1475, sub *Ludovico XI.* in *Gallia*
ad usus bellicos adhibitum. Sed nos regredimur in viam.

§. III. Classicum paratur hīc: ad arma canitur: ci-
vile bellum inter gentes sanguine communi cretas, poten-
tissimas, vicinas, & Germaniæ penè principes, suscipitur, in
causa Salinarum. Ex parte una *Catti*, ex altera *Hermunduri*
occurrunt; clade in funestissimam minantur; mutua ad ar-
ma ruunt Germanorum pectora. Latissimis hæc oculis
& auribus Romani usurpabant. *Tacitus* in primis gaudet,
dum in pari casu, qvo excisis Bructeris *Chamaeos Angriva-*

riosq; in priorum immigrasse sedes refert, in, de Germanorum moribus, libello aureo: *Favore quodam erga nos deorum factum: non armis telisq; Romanis, sed, quod magnificientius est, oblectationi oculisq; (nostris) occiderunt.* Optat ergo Scriptor acer,

Ult redeant tristes tot modo sèpè dies!

Maneat queso duretq; gentibus, (his) si non amor nostri, at certè odium sui: quando urgentibus imperij fatis, nibiljam præstare fortuna majus potest, quam hostium discordiam. Instruxerat jam olim ludos similes discordiarum Drusus suo cum Germanico Germanos inter. Operæ videtur pretium scrutari singula tñm memorandæ, pro emolumento salinarum, stragis: *tempus, locum, sat & salinas, causam belli hujus impulsivam, principium ex utraqve parte, votum cum eventu.*

* §. IV. Optimè consuleretur veritati, si, qvemadmodùm à Cyriaco Spangenbergero, Ecclesiæ superiore seculo Decano apud Mansfeldenses, historia hæc explicatur, maximè è Tacito, à nulla parte contradictionem pateretur.* In tempore primùm definiendo, et si rationes nullas neq; characteres Chronologicos addiderit Historicus, & undecunq; hauserit, rem acu tamen terigit. Georgius Fabritius l. i. rer. memorab. Saxon. nudâ pariter assertione retulit ad Ann. Chr. LIX, imperii Neroniani alterum; Catullus ad Ann. qvinqagesimum octavum. Cluverius in Eptoma Histor. Orbis, ubi res turpiter à Neroni gestas, certaminaq; de salinis memorat, in margine assignat A. Mundi 4033. qvi, juxta Fanccium, respondet A. Chr. LXXI, errore manifesto. Plurium opiniones non attingimus, confirmaturi argumentis solidè pro Anno Sexagesimo assertionem. Si antecedentia cum consequentibus historiarum Taciti Annal. XIII. examinemus, & conciliemus cum

Capi-

Capitolinis Fastis, Coss. fuerunt Romæ, C. Vipsanius & Fonte-
teius Capito, Anno Urb. Con. 811. Mundi 4023, Chr. L XI.
Hic autem proximus à prælio Hermundurorum Catto-
rumq; memorabilisq; fuit, Solis, pridiè Kalendas Majas, de-
fectu, teste Plinio, Hist. Nat. I. 2. c. 70. Manifestus locus
illà de re Taciti Annal. 13, circa fin. & init. lib. 14. Ante-
cedentem nempe annum proximum obsignat prælio hoc,
atq; arescente Ruminati arbore, qvæ supra octingentos
& quadraginta annos dicitur stetisse; cap. 57. & 58. Eadem
inqviens, aestate inter Hermunduros Cattosq; certatum,
magno prælio. Seqventem librum pariter annumq; ve-
ita auspicatur: C. Vipsanio, Fontejo Coss. diu meditatum,
scelus non ultra Nero distulit, coalitâ audaciâ & flagran-
tior indies amore Poppeæ. Anno isto sexagesimo Pro-Con-
sul Syriae, Corbulo, Armeniae Regem, Tyridatem fugat, Re-
gnique caput Artaxata ignibus comburit & adæqvat solo.
Tacitus de his prolixè libro XIII. à cap. 40. Idem antea:
Nerone tertium Consule simul iniit Consulatum Valerius
Messala. c. 34. Sexagesimus à nato Servatore annus hic.
Mox subdit capite eodem: Ejus anni principio prolatum
inter Parthos Romanosq; de Armenia obtinenda bellum
&c. Cap. 50. Eodem anno crebris populi agitationibus,
immodestiam publicanorum arguentis dubitavit Nero &c.
Ad eundem annum respicit cap. 57. n. 1. Eadem aestate
certatum. Sed & digna observatu verba sunt c. 53. n. 2. Ille
(Paulinus) inchoatum ante tres & sexaginta annos à
Druso aggerem, coercendo Rheno, absoluit. Fossa vero Dru-
siana ducta est à Druso, Coss. Martio Censorino, Cajoq; As-
nio Gallo, ante Chr. natum integro triennio. De tem-
pore sic constat.

§. V. Nunc de loco simus etiam solicii: ubinam gen-
tium pugnatū de Salinis fuerit? Potissima Scriptorum pars

pronunciat pro fontib⁹ Halens. salinis; Brotuffius 2. Chronici Martisburgens. 4. Just. Lipsi⁹, Birckheimer⁹, & Jodoc. Willich. (in Comment. ad Taciti hunc locū,) Albin. Chron. Misn. Tit. 3. Georg. Agricola (l. i. de iis quæ effluunt ex terra,) D. Unzer de Sale, Philipp. Cluver. German. Antiqu. 3, 5. D. Gottfrid. Olear. (Halygr. art. I. c. 4. ubi alii adhuc allegantur;) & laudandus loco principe Magni Principis Magnificus Consiliarius, & Salinarum Comes. Dn. D. Fridericus Hondorf-fus in Salinarum opere. Ut meritò mirari liceat, cur à communi hanc sententia discesserit, post Chæricum, Incom-parabilis Conringius? Ac ille eqvidem in Homiliis editis Islebiæ à sal. fontibus denominatis, Anno 1594. pro Franckenhusa fert sententiam, secundâ Concione: cum nec flumen ibi inclytum, aut sale nimium fœcundæ scaturigines occurrant. Hic autem peculiari olim, Ao. 1639. habita de Sale, Nitro & Alumine, Hieronymo, Jordano, Brunsvicensi, Resp. Dissertat. th. XIV. Multi verba Taciti, de fonte quodam salso accipiunt, atq^z illo quidem, qui Halis Saxonicas celebratur. Sed illos erroris facile coarguit, quod Gatti tūm vixerint trans Thuringicam sylvam, quæ Bacenis Cesari est, b. e. in Franconia, Hermunduri usq^z ad Danubium, ab Albis seu Egræ potius fonte usq^z: (quod alibi probatur) quæ terræ procul ab Halis sunt Saxonicas. An certamen forte fuit de eâ scaturagine salsa, quæ in Elbogano est? cuius Agricola meminit, hisce verbis l. 3. Fossil In Elbogano propè Schönbachium palustris scaturigo perexiguade sale canescit aestivo tempore. Quæ olim forte fluminis justi nomen poruit mereri.

§. VI. Nolim quidem cum beatiss manibus Conringianis hic contendere; cum illo, qui ex publicis ipsius dissertationibus depromsis hæc & sua fecit, nunc experiar. Quod Gatti vixerint tunc trans Thuringicam Sylvam, quæ

quæ Bacenis Cæsari sit, in Franconia, pugnat primum cum historica veritate, si simpliciter ac exclusivè capiatur; deinde non probari potest, per Bacenin apud Cæarem intellegi Thuringicam debere Sylvam. Illud potius ex Tacito, Dione, Ptolemæo, (quod dudum demonstravimus in Commentario de Germanorum moribus,) & aliis ostendi potest, inter Salam, Mœnum, Rhenumq; & Visurgim veteres habitasse Cattos isto tempore; Thuringiam proinde Hassiamq; omnem cum Fuldeni Abbatia, Grubenhagensem, ditionem & Nassoviorum agros, Wittgensteiniumq; Comitatum ac non modicas Franconiae insedisse portiones. De Baceni Sylva constat, illum veteris Hercynij immensi saltus tractum capi oportere, qui vel ad Melibocum montem, (vulgò den Brock oder Blöckberg) pertinet; secundum expositionem Viri Celeberrimi, Meibomij, in dissert. erudita de Metallifod. Hartzic. origine; quam dudum approbavit etiam Willichius, Volaterrani præferens opinionem; qui corruptum apud Cæarem Bacenis nomen judicavit pro Hartenisi, aut Hartzenisi: vel cum Conrado Celte Sylvam Nigram, den Schwarzwald/admittendam esse, Sylva etenim Bacenis, juxta Cæsarē, objecta pro nativo muro, prohibens injuriis incursionibusq; Svevos à Cheruscis, hos ab illis; quod de Thuringorum saltū (qui Gabreta dicitur Straboni atque Ptolemæo) commode non potest explicari. Plures urget rationes in Germanie Antiqu. l. 3. c. 5. nec non alibi Cluverius; cuius scrinia non expilamus.

§. VII. Pergimus ad reliqua Jordani verba: Hermunduriusq; ad Danubium, ab Albis, seu Egræ potius fonte. &c. Novi equidem & Tacitum sustinuisse, in Hermunduris oriri Albim, ex errore; quia sic audivit tantum; quæ ipsius verba sunt de Albin ortu. Accuratius Vellejus scripsit, præterfluere Hermundurorum fines Albim. Si ab Albin fonte de-

te deducendi veniunt *Hermunduri*, omnino extendendi horum limites ad juga *Gigantea* sunt *Silesiae*. Propè vallem enim, dictam *Teufelsgrund*/haud ita procul *Schmidebergā Albis* oritur. Deinde nulla est connexio viciniaq; inter *Albis* scaturientes & *Egrae*. Ille orientem, hæ meridiē respiciunt; illæ in *Silesia*, hæ in *Nariscis*; illæ cornua *Gigantum*, hæ *Piniferi* insana juga spectant. Mensibus Augusto & Sept. A. 1686. iter illâc fecimus, fontesq; fluminis *Egrani* è *Pinifero* ad *Heidam* defluentis, salutavimus itinere ad *thermas Carolinas*. Rationem additam examinemus nunc: *Hæ terræ procul ab Halis sunt Saxonicas*. Si de utriusque fluminis expositâ origine hæc capias, rectissime! sed si de *Sala*, minime. Ponamus tamen interim, certamen populorum de Salinis contigisse in *Elbogano* tractu, thermis dictis *Carolinas* vicinissimo; an illic, *Cattos cum Hermunduris* certasse, affirmabimus commodius?

§. II X. Unicus nos male adhuc habet scrupulus, quem eximemus. Provocatur nempe ad *Agricolam*, qvi lib. 3. fossil. In *Elbogano* propè *Schönbachium palustrem* scaturiginem perexiguam de sale canescere, aestivo tempore; quæ olim fortè fluminis justi nomen mereretur. Nolle me egomet prodigere tam levi conjecturâ fidem. Quæ enim consequentia: In *Elbogano* perexigua palustris scaturigo falsa. Ergo fortè olim justi fluminis impievit ibi nomen. Quæro, ubi fuerit, aut hodieq; sit in *Elbogano* tractu, præter *Egram* atq; *Töplam*, flumen justi nominis? Ego equidem, cùm isthac viâ proficiscerer, in itu redituq; haud observare potui; nec ullus hactenus mortalium. Deinde non in *Elbogano*, (cujuſ caput dicitur *Fabricio Ancona*, ut *Hele nobignum Aventino*,) sed *Egrano* tractu salis scaturigo perexigua occurrit. Hinc *Acidale Egrana*. De his autem nec bella-

bellatum olim; neque notus in *Bohemia* dependet inde
fluvius; ne mediocris quidem, atque ille porrò falsus. Et
quantis sumtibus redimerent *Bohemi*, si quis ipsis illâ re-
gione salis aperiret fontes? Flumen laudat *Tacitus* gignen-
do sale inclytum, conterminum *Hermunduris Cattisq[ue]*,
prælio ingenti dignum. Denn weil dasselbe/ (verba sunt
Albini ex Misn. Chron. p. 85. seq.) wie noch heutiges *Za-*
ges für Augen/ ein edel und theuer Kleinod eines Landes
ist/ haben die Catti, so sonsten mächtig gewesen/ und wel-
che der Nutz in die Augen gestochen/ sich zu ihren Nach-
barn genöthiget/ und vielleicht ein Ursach vom Zaun ge-
rißen/ einen Lermen mit ihnen anzufahen/ dadurch sie die
Salzbrunnen möchten erobern/ und ihr Begierde ersätti-
gen. — Es ist aber dieses ohne Zweifel von dem *Hällis-*
schen Salzwerck zu verstehen/ so disseit der *Sala* auf dem
alten *Meissnischen Grund* und *Boden* gelegen; wie es die
Gelährten noch auf diese Zeit *Halam Hermundurorum*
nennen/ ob es wol jetzt gemeinlich und fürnehmlich des-
sen Sachsen zugerechnet wird. &c.

§. IX. Meretur serio expendi *causa* belli hujus *im-*
pulsiva, hoc divinum beneficium, quod nec gentiles igno-
tarunt planè barbari, religione insitâ, ut *Tacitus* interpre-
tatur: *Eos maximè locos propinquare calo, precesq[ue] mon- -*
talium à deis nusquam proprius audiri. Inde in- -
dulgentiâ Numinum illo in amne, illisq[ue] sylvis sa- -
lem provenire. Jam quis sacer ille amnis? quæ sylvo- -
sa illa loca salis inclyta proventu?

Hec Tacitus Latia Scriptor gravitate vetustus
In libris voluit non reticere suis.

Cattorum ad Sale flumen sub finibus, atq[ue]
Hermundurorum nota salina salo.

Obseruentur verba tantum: *Flumen gignendo sale fæcundum, & conterminum.* Conterminum utriqve genti flumen justi nominis à salibus nobilitatum, præter *Salam*, nullum definire licet aliud. Rectè igitur *Brotuffius* 2. Chronic. Merseb. 4 scribit: Die Catti haben nach Mitternacht und Morgen mit den Cheruscis und Hermunduris gebrancket; und ist das Wasser/die Sala/ ein Scheidung zwischen der Catten und Hermundurorum Land gewesen. Idem paullo ante ibid. f. 560. Die alten Schwaben/ welche man Hermunduros genannt/ haben anfänglichen die Salzquelle zu Hall in Ober-Sachsen an der Sala/ in der selbigen Wüstung der Sumpfe eröffnet/ geräumet/ verfasset und gebauet. Ad eosdem *Sala terminos referri possunt*, *as cū πλάτει plures aliæ sub ditione Magdeburgica Salinæ; fontes duo, Saltze-magna, totidemq; apud Stassfurtenses; fons unus Solæ, atque alias Süldorpy;* de quibus consulatur *Salinarum Comes ipse Nobilissimus, Dn. D. Hondorff.* in fin. operis *Halenium salini.* Conterminum, hoc modo, illis flumen dici potest commode; sed an fæcundum sale pariter ē. Sic quidem ex errore Tacitus, dum subdidit: *illo in omnem salem provenire.*

§. X. Examinanda paulo altius Natura impositioq; vocis SALÆ. Etymon antiqui nominis evolvit diligenter, post *Verelium*, in veteri *Upsalia*, non ita pridem Cellerimus *Rudbeckius* Cap. 9. operis *Atlantic.* f. 4'7. Negamus nos, à sale *Sala* nomen datum, sicuti à sale *Salisbury*, *Halas*, *Salzam* aut *Salzungam* appellârunt. In *Sala* flumine sal nullibi notabilis; sed aqua dulcis quaquam versus. Arctissimè custodiuntur salinar. fontes à *Sala*. Nulla est ad ripas in *Jenensi*, *Salveldensi*, *Curiensi* tractibus superioribus vel salis aliqua memoria, vel copia. Jam fontes *Sala* etiam dulcissimos quaramus! ubi vero

verò? in *Pinifero*? Sic quidem creditum huc usqve & ab inclytis Scriptoribus, Historicis, Geographis, Poëtis, Physicis; *Conrado Celte, Brotuffio, Bruschio, Willichio, Agricola, Albino, Mercatore, Hondio, Cluvero*, aliisque, hic prolixius non adducendis, traditum, de quatuor, in mundi plagas quatuor fluminibus, ex uno fluentibus *Pinifero*. Invitus tot tantisque contradico; cogortamen veritati, cogor oculis habere fidem. Scio, *Manum cum Egra, Nambumq; scaturigines Pinifero & summo stagno in cacumine, debete.* Nego interim, debere illas illi *Salam*. Millari uno alteroq; distat à *Pinifero Monachomontum*, (Münchberg) in ejusdem sylva (unter den drey Hieben/ ut vocantur) *Sala* oritur, petitq; *Variscorum Curiam*, & justi fluminis mensuram implet ibi, indeq; meretur nomen. *Sala* ab antiquo Germanorum voce *Saal / Palatio*, aut *Curia*. Qvemadmodum *Upsalia*, ab ip *Sala / Sueonum*; vetustissima metropoli, & à *Sala*, sive *Isala* (in fossam *Drußianam Rheni*, influens *Zutphaniam, Daventriamq; versus*) *Franci Salij & Salici* vocati; testimonio *Pontani* solidol. I. Origin. Francic. c. 9. ita non sufficienter constat, à *Francia & Salisburgo, Ganerbinor.* antiquor. castro, Regia, *Conradi* olim *Salici*, qvod *Sala* flumen aliud, distinctum ortu, fluxu ambituq; alluit, vocatam legem *Salicam*; ut censuit *Wehner*, observat. practic. c. 2. p. 189. nuperque admodum in Lex. ad hanc vocem *Hofmannus P. P. Basiliens.* Qvicquid de his deniq; habendum sit; elogio contenti sumus *Leonardi Thurneisseri*, toto quondam Orbe noti versatiqve, opere de Aquis mineralibus in primis lib. 7. c. 37. f. 254. Wir haben hie nicht ein klein Wunderwerk der Natur / und unter allen andern Salzunnen Europæ, am Flus den reichesten zu beschreiben. Dieser liegt im Land zu Sachsen / innerhalb der Bischoflichen Stadt Hall. &c.

§. XI. Memorata hæc de fonte Sale, sine sale
 sunto: nunc de Salinarum ibi fontibus adjiciamus pluscu-
 la. Tametsi muria pro pluribus sufficiat effodiendis, sin-
 gulari tamen cautum interdicto est, Ao. 1263. ab Archi-E-
 piscopo Ruperto, ne plures, qvam occurunt hodieq; qva-
 tuor, in usu sint. Præcipuus Teutonicus (der Deutsche Born)
 alter ab Anno frugi, (der Gut Jahr) tertius à nomine
Slavorum, (der Meteriz) qvartus denique à familia il-
 lustri dictus, Hacke sive Hageborn. Postiores duos ab
 Hermunduris antiquis dictos refert eqvidem in Chronic.
 Mansfeld. l. i. c. 3. Cyriacus Spangenberg. cùm tamen *Vener-
 dorum* nomen barbarum Autorem prodat Meteriz; &
 de postremo manifeste scripsit Brotuffius 2. Chronic. 4.
 f. 574. Nach etlicher Zeit (loqvebatur autem de Comitibus
Wetbni) sollen die Freyherren von Hageborn / etwa zu
 Holloben im Dorff / in der Bey gesessen / den Hageborn
 erbauet habent / welche Herren des Geschlechtes der alten
 Schwaben gewesen. Aqvæ salsæ tam interdiu, qvam no-
 stu improbo labore exantlantur, atque accurato ordine
 per officinas Salis atqve casas (Salskothē) centum & du-
 odecim (de qvibus sigillatim egit Comes Salinarum Iau-
 datissimus Hondorffius c. 12.) distribuuntur. Fontium i-
 storum scaturigines qui nobis proprius detexerit, insignes
 meriturus gratias Apollo cluet. Vitio non vertat nobis
 Lector innocens scrutinium, si statuerimus, salsuginosa
 & communia inter lacum saltum magnum & profundum
 (juxta Seeburg / qvà Halis pergitur Islebiam) primordia
 à diluvii, aut planè Orbis conditi primordio, antiquissima.
 Mineralium ac Metallorum primus autor ac dñmisq; eis
 omnipotente verbo FIAT vim πολαπλασιανην salinis his
 & aliis impressit. Terræ pariter, & maribus divinam
 tribuit fecunditatis εὐλογιαν. Salis nempe spiritus (de
 qvo

qvo subtiliter philosophiatur Thurneisserus lib. i. operis Aqv. c. 6.) terræ isthinc insitus falsuginosæ, saturare vel inebriare solet aqvæs, per canales subterraneos labentes, ut falsagine inficiantur, atqve infra flumen profundissimis meatibns, salinis affluant ibidem excavatis. Plinius ex tripode profectò dixit in Hist. Nat. I. 31. c. 4. *Tales sunt aquæ, qualis terra, per quam fluunt.* Nec minus sapienter Thurneisserus I. 1. f. 5. Wenn ein Berg so groß als Engelland von Saltz were / so würde mit der Zeit durch Tag und Nacht immerwährendes fliessen / derer Wasserströmelein / der Berg da lebt vorlängst gar hingeflossen / und nicht mehr vorhanden seyn; & qvæ ibidem urget alia momenta; qvibus conficit: à salis spiritu inficiente aqvas, & incluso terris istiusmodi falsuginosis salem propagari. Sic & Aluminosam terram novimus exhaustam semel si in subdiales congeratur cumulos, post annos aliquot concipere alumnen novum.

§. XII. Ipse cùm huc Anno 1686. proficisceret, ab Islebiensi reditu admonitus ab Excellentiss. Generosissimoq; Chiliarcho, DN. Bar. de Phael, (qui & MSC. mihi Helfftiani olim monasterii ostendebat Chronicon,) ut degustarem falsi lacus latices, επαυτῷ φάεω deprehendi verum. De profunditate aliqvid addebat; observavi etiam ad sensum altiores ab Islebia descensus ad viciniam Halensem. Nunc recordor de Salinis, quæ ad vastissimum fuerunt qvondam istud stagnum. Manifestè illas produnt verba Spangenbergij l. I. Chronic. Mansfeld. c. 332. Mense, scribit, Februario, Anno 1452. hat sich Graff Günther mit den Prälaten und Städten verglichen des Salzwerks halben an dem gesalzenen See. Qvin & Albinus noster Chronic. metallic. f. 10g. disertet: Anno 1452. ist ein Bergleich geo-

schehen wegen des Salzwerks an der gesalznen See.
 Ut ideo mirari liceat, cur factum memorabile hoc non
 prodiderit optimus diligentissimusq; autor *Halygraphiae
 Topo-Chronologicæ ad istud tempus, Dn. D. Olearius, Gott-
 fridus, Præful diu meritissimus de suis.* Transo cluvio-
 nes freqventissimas nec à nivium solummodo & exundan-
 tium aquarum Salæ copia sæpiissimè obortas ; nubium,
 ut appellantur, fragmina & singulares inundationes urgeo,
 interq; istas eam, qvæ *Augusto mense Anno 1203.* ibidem
 accidit : Da Wimmelburg über den halben Theil verdor-
 ben / Eisleben bey nahe gat ersoffen / Häuser und Stelle/
 sambt den Menschen in und an dem See todt gefunden wos-
 den. *Spangenberg. I. I. Chron. c. 241. f. 287.* Dudum sa-
 nè diluissent salsi lacus muriam ac avexissent, nisi nova-
 semper alia succederet scaturiendo. Etsi mons salsus e-
 tiam, *Wigando teste, ad Seburgum sit;* non tamen suffecis-
 set solus.

§. XIII. Ut patescat autem apertissimè, *Saxonicas*
 ad *Salam* tantum, nec salinas alias à *Tacito* indigitari, addu-
 camus singulas *Germania* nobiliores ; quales sunt, ex Alpha-
 bethi ordine *Altendorfenses-Haß. Artherens.-Mansf. Asca-
 niens. Austriacæ. Antbalens. Awenlebens. Bibergeilens. Bo-
 denfeld. Boserens. Colbergens. - Pomeran. Cranachana in
 Franc. Creuzburgens. Dalheimenses, Detphorianæ, Drecko-
 dens. *Erdebornens. Erbacenses, Franckenhusanae, Grossen-
 salzens. Halenses - Saxonie, Svev. Tyrol. Herenses, Kothens.
 Longosalissan. Luderens.-Fuld. Luneburgenses, Neoheimens.
 Nidenses, Orbens. Ortrenses, Rambergenses, Reichenballen-
 ses, Rotenbergenses, Salisburgens. Saltzungenses, Saltzbala-
 lens. Saltzdipper, Saltzgittel, Saltzhemmersdorph. Soblen-
 ses, Soludorph. Scheifeldens. Schöningens. Soltquellenses,
 Staßfurtens. Sulderfens. Sulzeneses, Sanens. Thalenses, Tiro-
 lenses,*

lensis, in Valle Oeni, Traunkirchens. Uflianæ, Unaviensi, ac
 Werrenses in Westphalia. De tribus Salinarum in Ger-
 mania generibus monendum singulariter, primumq; de
 Alendorphensibus in Hassia, ad flumen Werram. Prostilit
 in plano fons sub lapide, apud montem, quem den. Håyn
 nominant; & quod notatu dignum, non solum sub eodem
 saxo aqua salsa, verum dulcis etiam scaturit. Ne autem
 duas diversæq; aquæ hæ, sub uno profluentes saxo, fontes
 geminos constitente, confundantur iterum, tres machinæ
 hydraulicae erectæ sunr, quæ per canales alias ad machi-
 nas educunt salam, & distinctè dulcem aquam. Aqva-
 rum istiusmodi ex uno loco diversissimarum profluentium
 rationem in meatum diversitate ac pororum sitam esse,
 statuit Vir Celeberrimus, Collega honorandus, Dn. D. Joh.
 Jacob. Waldschmidt/ Archiater Hassiacus, P.P. Primar. Mar-
 burg. dissert. nuper edita, n. 23. & 24. de orig. sals. font. De-
 inde de Lunenburgensibus & Brunsvicensibus notandum est,
 detectas eas demum ampliore usu An. 1269. (monente
 Cranzio Alberto in Sax. l. 8. c. 27.) à Jobanne, Alberti Du-
 cis fratre. nam usque ad id tempus vena fluxit tenuis, nu-
 data porci (qui ad memoriam servatur infumatus, inqve
 partes 4. dissectus) ore. Enumeravit illas ordine metal-
 licat. rerum Præses Domus Luneburgicæ dexterimus,
 Lohneisen part. 5. Ordin. Metall. f. 341. Unter allen Landen/
 inqviens, ist das zu Braunschweig mit X. unterschiedlichent
 Salzwerken von G. Ott gesegnet; alsi nemlich Salz Ju-
 lius Halle/ Salz Hennendorff/ Salz der Helle/ Salz Das-
 lem/ Neustadt an der Harzburg/ Beyersdorff/ Schönin-
 gen/ Minter/ Popenburg und Heyersdorff. Tertium de
 Oeno-vallis sole naturali partim, partim artificiali observa-
 mus apud Thurneisserum lib. 5. c. 39. f. 132. Denn es ist
 ein Salz-Erz/ und nicht ein Wasser / wie zu Lüneburg und
 Hall

Hall in Sachsen; sondern es wird das Wasser in die Salz-Gruben (die erstlich etlicher masse geöffnet) gelassen/welches das Salz an sich zeucht / und die Gruben oder Zechen gar weit ausfrisset/ und wenn es sein Gewicht hat/ das ist/ wenn es Salz genug an sich gefasset hat/ (welches man aus Ausziehung des Gewichts spühet /) so lässt mans in Rinnen eine grosse Meil weges bis in das Pfann-Haus fliessen / da es in grossen eisernen Pfannen zu Salz gesotten wird ; solche ausgezogene Zechen verwachsen hernach wieder mit Salz/&c. De omnibus ac singulis si fiat nunc subsumtio, ad alias Salinas nullas Taciti mens respicit, quām ad *Saxonicas Halenses.*

§. XIV. Extrahendi salis modos aliquos, sed simplicissimos enumerare placet. Hi nimurum, ut Salinæ ipsæ differunt. Sal qvippe (verba sunt Kircheri lib. 6. Mundi subterr. sect. 1. c. 4.) vel naturale est, vel artificiale. Illius aliud marinum, terrestre, fluviatile, lacustre, fontanum, arenariumq;. Hoc sit (1) coctione ex salsuginosa terra, & aqua marina; (2) exsiccatione è palustri aqua, arenis & urinis; (3) incineratione, triplici ex Regno. Quantum ad simpliciores salis exitahendi modos attinet, in Gallia Savonibus conficiuntur foveæ quadrangulares, pedum trium altitudine; in quas per aqueductus aqua marina, quantum satis est, immittitur; hæc sic inclusa per sex septemvē dies insolari, & sal inde comparari solet. In Italia etiam Ravennam inter & Cesenam, circa Cerviæ oppidulum, Salinæ plurimæ occurunt. Tempore aestivo ex coagulata muria marina sal paratur, dicta ratione. Levinus Lemnius lib. 3. de occultis Naturæ mirac. c. 9. scribit: Majores nostri olim salem confecerunt quæstu uberrimo, non ex aqua marina, Solis ardore in salem concreta, quale ex Hispanis & Gallis ad nos (Zeelandos) adfertur; sed ex maritimis globis

bis exustis, atque in cinerem redactis, quem infusa aqua minutatim in sal reducebant splendidum. Nec alio salis genere tota Belgica ad nostram usq; memoriam usq; est. Ex cogitatus est & aliis, non minus quæstuosus: siquidem ad vecto ex Hispaniis atque Aquitanico sinu rudi ac nigricante sordidoq; sale, exempto limo, excoctisq; sordibus candidissimum id efficiunt nostri, rebus adservandis aptissimum. *Hec ille;* In defectu melioris, constitutus in barbarie, interq; maria & saxa, Annis abhinc pluribus *Volquardus Iversen*, Itiner. Ind. Orient. l. 4.c.7. prodidit memoriae, f.194. In der Insel S. Mauritijs, weil wir kein Salz hatten/nahmen wir eine Art Salz zu machen vor / wie ichs in Ambona gesehen. Nemlich wir legten auf einen blatten Steinfels viel Holz zusammen/ zündeten es an / und gossen immer See-Wasser darein; und wenn es zu Aschen gebrant/ thaten wirs in ein leinen Tuch/ gossen Salz-Wasser drauff/ und machten Lauge; selbige Kochten wir in Coquernuß-Schalen/ und bekamen gut weiß Salz; über welches unsere andere Partheyen sich verwunderten/ und lerneten solche Salzso siederkunst auch von uns. Hoc illud rude artificium censeri debet, qvod describit *Tacitus* hoc loco; nisi qvòd substituit lacuarem pro marina aquam: *Non cluvie maris arescente undā, sed super ardente arborum struem fusā, ex contrariis inter se elementis, igne atq; aquā concretum.* c. 57. n. 2. Artificialem, hodièq; usualem salis excoquendi modum referunt prolixiusculè *Agricol.* lib. 12. metall. rer. *Matthes.* in *Sarepta*, *Unzer.* c. 13. de Sale, nec non *Dn. Hondorffius* cap. XIII.

§. XV. De sale fossili adjiciendum etiam non nihil. Est hoc terreum, nativum, & eruitur ex montibus, fodinis, campis. Montes singulos exponere feraces salis, instituti nostri non est. In exemplum sistimus illustiores qvos-

C

dam,

dam. Notus apud Plinium H. N. 31. 7. Iudeorum Oromenius,
 in quo sal, lapicidinarum more cæsus, adeò renascebatur,
 ut proventus major, quam ex auro atq; margaritis, Regi-
 bus accederet ex eo. Fallimur? an hic est, qui in Insula vi-
 cina Indis Ormutz reperitur? salis fertilissimus acerrimi;
 ut tota penè Insula sal esse videatur. Autor est Gerundi-
 us Hispanicor. Paralipom. I. In Cardona Comitatu Hi-
 spanie Tarragonensis montem esse, sale plenum, succrescen-
 te semper novo; cā copiā, ut, quantum usui necesse sit,
 vicinis regionibus sufficiat. Cæditur in monte Carpa-
 tho al gemmæ inter Transylvanos Saxones & Ceculos com-
 muni, juxta Tordam (Zorrenburg) in Comitatu Colosseñs.
 Diese Stadt (ut memorat in Dacia veteri & nova, l. 4. c.
 14. Job. Tröster, Scriptor patrius,) wird wegen des aller-
 reichesten Salzbruchs / so daselbst ist / von alten und neuen
 Scribenten sehr gerühmet; daraus vor Zeiten dem König
 in Ungarn / nun aber dem Fürsten in Siebenbürgen jähr-
 lich ein großes Geld einkommet. Petrus Petrejus autor
 est in descriptione Russie, duobus milliaribus ab Astracano
 Tatarorum urbe celebri, ingentes montes geminos sali-
 nos reperi; in quibus tanta salis copia se offerat, ut se-
 viginti, vel triginta millia hominum quotidiè ligonibus, vel
 ferramentis alijs frusta satis grandia binc cederent, ne
 minima tamen pars detracta esse videatur ab immensa
 mole. Imò, quod plus salis auferatur, rò in majori quanti-
 tate sal recrescere ac adaugeri. Miror, hæc secure credi
 adeò à Viris magnis, hic non nominandis. Videl illis equi-
 dem in locis montes fodinasq; salium complures Olea-
 riis in Liner. l. 4. c. 7. & 10. tales nihilominus haud ibi vi-
 dit tam immensâ salis copiâ luxuriantes montes. Ein solcher
 Berg ist in diesen Länden (scribit f. 373.) nicht zu finden;
 magis in Utopien verschoben haben. Von den Salzpfücken.
abre

aber istis gewiß / daß iemehr man die Salz-Schollen das von abnimmet / iemehr sich wieder darauff sehen ; weil es denen reichen Quellen an der Stelle nicht mangelt. Plures alios salinos montes retulit *Unzerus de Sale* c. 3. & 7.

§. XVI. Montes salis contemplari sumus ; nunc inspiciamus etiam fodinas. Testis extitit *avtoritas* lib. 13. Histor. Septentr. 5. cap. *Olaus Magnus*, fodinarum in *Polonia* ad *Bochnam* & *Viliscam* serius spectator, qui lustrandarum harum gratiā profectus hūc, invenit tantam fodinarum altitudinem, (quae primum Anno 1251. sub *Boleslao* Rege innotescere cœperunt) ut scalis quinquaginta (NB. fahrten schon zu Zeiten des *Olai M.*) ad illas aditus pateret. Addit insuper, vidisse se, laboratores nudos, ubi calorem instrumentis ferreis opulentissimum thesaurum salis eruentes. Eadem asseruit *Cromerus* in histor. l. 9. de *Poloniæ rebus*. Conf. & *Albin.* Chron. Metall. f. 85. tit. 9. qui & suo tempore profunditatem memorabilem ex aliorum fide firmat. Es wird von etlichen geschrieben / daß in dem Salzwerk in Polen etliche hundert Kläfftern tieff dem Salze nach gearbeitet sey. Fodinarum Hartzicarum olim meritiss. Praefectus *Lohneisen* / observavit part. 5. Ordinat. Met. circa fin. oper. Salis fossiliis fodinas *Bochnæ* per millaria 4. distantes à *Cracovia*, profunditatis tantæ esse, ut penè hora requiratur integra ad fundum, per dimidii milliaris spaciū, non sine præsentissimo periculo hūc descendendi. Addidit : Man finde da in der Teufse des Erdreichs einen großen Schatz voll Salzes ; es liege da wie große Felsen ; die müssen die Bergleuthe in gleiche Stücke zerschlagen / die da so groß / als Kachelöfen / welche sie Bancos nennen / die ziehe man mit Seilen herauß. &c. De nativo sale arenario in campis, qvalis *Armeniacus* vocatus vulgo (*Salarmonic & Salmiac*) meretur consuli post *Dioscorid.*

lib. 5. c. 75. & Plin. H. N. 12. 23. ex Scriptoribus novissimis Kircherus mund. subt. lib. 6. f. 1. c. 4. Dn. de la Chambre lib. de caus. inundat. Nili, & Alvar. Alphons. Barba part. i. de generat. Metallor. c. 8.

§. XVII. Hactenus de *Sala*, ac *salinis Sale*, causâ Belli hujus impulsivâ. Principales nunc consideremus, ex utraqve parte. Hinc *Hermunduri* fuerunt, illinc *Cati*; qvorum mox rimabimur antiquas sedes, si de illorum Rege (qvis extiterit?) non nihil monuerimus. *Jubillium Hermunduris* sub illud tempus adhuc præfuisse credimus. Annalium antecedente libro, c. 27. occasionem belli *Tacitus* commemorans: *Iisdem temporibus, inquit, in superiori Germania trepidatum, adventu Cattorum, latrocinia agitantium.* Libro 13. seqventi, c. 57. latrocinando deditos affirmat vi traxisse flumen gignendo sale fœcundum; super libidinem cuncta armis agendi. Suprà itidem Annal. 12, 29. Per idem tempus *Vannius* Suevis à *Druso Cesare* impositus, pellitur regno. Subjicit acutus Scriptor: Auctores fuere *Jubillus*, *Hermundurorum Rex*, & *Vangio* & *Sido*, sorore *Vannij* geniti. Caussa pulsi *Vannij*, quod per XXX. annos prædationibus & vestigalibus auxisset Regnum. Quo loco obiter notamus nomina *Jubillij* *Vangionisq.* Ille cur in Chronic. *Mansfeld*. l. 1. c. 3. in corruptum alium degorqeatur sonum à *Spangenbergero*, non intelligimus, quid caussæ? Germanissima vox *Jubel* / unde *Jubilirer*. Hæc *Vangionibus* haud dubiè vox nomen peperit; ut frustra hos vom *Wona* oder *Wunningau* deduxerit *Franciscus Irenicus*. Jam ad *Hermunduros* nos convertamus. Proprior (ad *Danubium* respexit *Tacitus*, hæc scribens in *de Germanor. moribus libello*, c. 41) *Hermundurorum civitas*, sita *Romanis*, eog. *SOLIS Germanorum non in ripa commerrium, sed penitus, atq. in splendidissima Rhetie provincie coniata*

lonia (Augustam indicat Vindelicorum) passim & sine custode transeunt; & cùm ceteris gentibus arma modo castrag_z nostra ostendamus, his domos villasq_z patefacimus, non concupiscentibus. In Hermunduris Albis ori-
tur; & qvæ seqvuntur. Vides, qvanta fides à Romanis
habita Hermunduris; ut soli inter ceteros Germanos, inq;
splendidissima per Rhætiam colonia liberrimè conversa-
rentur cum hominibus Latinis, & commercia sine custo-
de exercearent. Pertinent ad gloriam hæc antiquissimæ
Hermundurorum gentis. Sed qvæ illorum merces? qvæ
celebritas? Ferarum pelles, sal, atq;e falsamenta. De sa-
le non est dubitandum: de falsamentis arguit opinio-
nem Strabo, tempore Augusti jam tūm nobilis Geogra-
phus: qvì non τόπων modò, sed τῶν τρόπων qvoq;, testimoni-
o[n]io Coleri de stud. polit. epistolā, insignem curam aluit.
Sic ille in Geogr. l. 4. eqvidem de Sequanis ad Rhenum,:
ἀλεύ ναὶ κάλλισαι ταχικές τῶν ψεύτων κρεῶν εἰς τὴν Ρώμην κατα-
κωμίζονται: ex his optima suilla falsamenta Romam per-
feruntur. Proximi Germanis Sequani ecq; quanto Danubi-
um Rhenumq; inter spatio distabant? Haben also die uho
alten Schwaben ihren Salz- und Schincken-Handel über
Augspurg weit und breit nach Rom wol führen können.

§. XIX. De Albis fontibus, an in Hermunduris qvæ-
rendi illi? suprà egimus. Nunc gloriose nationis, tanti
à Romanis æstimatae, limites spectemus. Cyriacus Span-
genberger I. I. Chron. Mansf. f. 13. Hermunduri die Hatto-
männer / oder theuren Heermanner (sic ipse nominat)
und strectbare Kriegsleuthe haben den Triangel innen ge-
habt zwischen der Eibe / Saala / und dem Böhmischem
Gebürge; da ißt Meissen / und ein Theil des Vogtlandes
innen begriffen wird; mögen auch wol ein Stück des Böh-
merlandes umb den Elbstrohm bewohnt haben. Altba-
merius

merus speciatim terminos locavit inter urbes, Cuttenbergam, Leitomeritum, Pyrnam, Dresdam, Misenam, Freibergam, Chemnitum, Zwickaviam, Plaviam, Altenburgum, Lipsiam, Thuringiæ agriq; limitaneum. Claver. l. 3. Germ. Antiqv. c. 28. Anhaltinatum Voitlandiāmq; omnem, partem etiam Franconie & cum Norimbergensi editione portionem Palatinatūs adjicit superioris. Sed à mediocri itur etiam ad nimium quandoque. Ubi etenim Narisci, accolæ Hermundurorum, atq; Marcomanni, proximi manebunt? si hæc vera esse debent. Nobis testimonia sufficiunt Strabonis Geogr. l. 7. Trans Albim pars Svecorum quoque habitat, Εγμόνδοροι ήγὶ Λαγκίσαιροι. Lege Langobardi, & intellige confinia inter Magdeburgum, Dessavium, Islebiam, Halam, Wittebergam: quæ Hermundurorum illâ parte, non universo horum tractui accenso. Velleij clara illa sunt: Semnonum Hermundurumq; fines Albis præterslit. Hist. l. 2. c. 106. 2. Tacitiq; in Hermunduris oritur, aut potius sufficienter fluit, Albis alveo. Hæc de Hermunduris: de sedibus Cattorum prisca actum est jam supra.

§. XIX. Nobilissima Cattorum natio meretur diligenter scrutinium. A.C. Cesare non memorati, sed à Plinio, vocantur Chatti; Cattos appellavit Tacitus; hos proseqvi Hercynium, nec non deponere, testatur Duriora, „genti corpora, stricti artus, minax vultus, major animi vigor. Multum ratioris ac solertia; præponere electos, audiare præpositos, nosse ordines, intelligere occasiones, differre impetus, disponere diem, vallare noctem, fortunam inter dubia, virtutem inter certa numerare: plus reponere in Duce, quam in exercitu. — Alios ad præsum ire videas, Cattos ad bellum. Observemus primò nomen. Pessimè à felibus deduxit Hadrian. Junius; ineptius hinc quoque

qvoque Cazenellenbogen / à felis cubito, (qvid autem illud monstri?) cùm potius à Catti Meliboco derivatio pertenda sit. Chat, Cattus, Chatz, Hass, Hess, per elementa iuxta nūßnra facillimē degenerant in alia. Vox Gothicā & primūm Celtica origine: Caczenim, sive Catz venationem denotat. Venationibus in sylvis, montibus & saltibus antiqui deditissimi præ cæteris tuere Catti, vid. & Robert Sheringham de Orig. Angl. c. XI. p. 210. Ult jure vapulet à nobis Spangenberger, qvi eosdem l. i. c. 13. Chron. à societate, aut consortio sic dictos judicavit. Catti, die Gata ten / so sich zusamnen hielten / sind / darvon die Hessen und Cattenellenboger / Göttingen und Cassel den Namen haßen. &c. Digitissima notatu eam in rem attulit Rudbeckius cap. de Svevia, Atlanticor. 24. f. 582. Cattorum nomen non tantum in plurimis Hassia & Thuringiae locis, inter Visurgim Albimq; fluvios (qvibus solis Cluverius l. 3. c. 1. Cattos complectitur) reliquum mansit; sed & versus meridiem haud ita procul à Rheno; quod & Tacitus annuere videtur, satis adhuc freqvens est. Sic Cazenellenbogenses: ad uitramq; Rheni ripam; Catsula insula ad Rbenum, & ad Rednizium Catzbachium; (Cattenhohenstatt Franco-niæ,) in Coloniensi Archiepiscopatu, Catsula, Catovicum, Catsdorffum, Cattingam: in Palatinatu juxta Bohemiam, Catzwang, Catsdorffum in Hassia, Catzberg, Cassel, Cattenburg, Cattengravium; ut de reliquis non dicam. E Cattorum populosa pariter & bellicosa gente magna prodidit Francorum pars, posteā pars Thuringorum. Vis Cattorum deniq; dispersa per tot nationes transiit in Thuringos partim, partim & Francorum jura regimendq;. Orta inter Cattos etiam seditione, Francis juncti Salij fuerunt ad Daventriam. Testatur adhuc monumentum aliquod lapideæ insculptum porta vetus cum epigraphâ, Fortunæ simulacri addito;

Me

*Me Duce Cattorum gens seditione coorta
Hæc Patriam fugiens arva inarata subit.
Atq; meo Daventurium de nomine dictum,
Plus mille ante annos mania parva locat.*

Pluria, quæ penè sunt innumera, de *Cattis*, non perse-
quimur; uberiota cupidum legendi ad *Dilich*, Chro-
nic. *Hass.* & *Winckelmann*. in Annal. Hassiæ remitti-
mus.

§. XX. Superest, ut *votum* & *sacratos* *voto*, id est, per
exsecrationem immolatos hostes etiam consideremus. De
his ita *Tacitus* præsente loco: *Victores* (*Hermunduri*) di-
versam aciem Marti & Mercurio sacravere; quo
voto equi, viri, cuncta victa occidioni dantur.
Idem noster alibi, de *Germanor.* morib. c. 9. *Deorum*
maximè Mercurium colunt; cui certis diebus humanis quo-
que hostijs litare, fas habent. *Herculem* & *Martem* conces-
sis animalibus placant. Disertius agendum hic de *av-
θεωποθυσίᾳ*. Undecunque innotuerit *Germanis*, stulta sua
numina placari victimis humanis oportere, verisimile vi-
detur, nec à *Romanis*, neque *Græcis*, sed nec *Gallis*, primis
inventoribus abominabilem fluxisse consecrationis ritum
hunc. *Lactantius* lib. 1. fals. Relig. c. 21. *Apud Cypri Sa-
laminem humanam hostiam Jovi Theucrus immolavit: idq;
sacrificium posteris tradidit; quod est nuper Hadriano Im-
peratore sublatum.* Erat lex apud Tauros, inhumanam &
feram gentem, uti *Diane* hospites immolarentur: & id
sacrificium multis temporibus celebratum est. *Galli HE-
SILM atq; TEUTATEM humano cruro placabant. Nec La-
tini quidem hujus immanitatis expertes fuerunt: si quidem
Latialis Jupiter etiam nunc sanguine colitur huma-
no.* Hūc Poëtæ respexerunt etiam: *Juvenalis satyr.* 15.

IIIa

— — — Illa nefandi Taurica sacri
Inventrix, homines, ut jam que carmina tradunt
Digna fide credas, tanquam immolat. —

Pariter Lucanus I. Pharsalic. lib.

Et quibus immitis placatur sanguine caso
Teutates, horrensque feris altaribus Hesus.

Conf. & Prudent. lib. contra Symmach.

§. XXI. Sic Hesus, Teutates, sic Latialis Jupiter, nec
non Saturnus culti victimis humanis. Jam quid Hesus,
aliud, quam Herculem, aut Martem notat? Hercules, Mars
item fortis; fortis in Ebraea lingua Ηεσος Hesus deponat.
Edesse in Mesopotamia in Solis templo Sol, Mercurius
& Mars (quem Ezizum, Αιγιζον vocabant,) colebatur; te-
ste Juliano, improbo apostata, in ad Solem hymno. Teu-
tatem Mercurium significare, praeter multa alia, haec quoq;
arguunt, ap. Livium lib. 26. hist. c. 44. Versus Scipio in-
tumulum, quem Mercurium Teutatem appellant. De hoc
Theut, Teutate ac Thot dicta multa alibi. Mirum, cur
autores Gallos tantum nominet barbarie hujus Cicero, ora-
tione pro Fontejo scribens: Galli si quando aliquo metu
adducti Deos placandos esse arbitrantur, humanis hostijs eo-
rum aras funestant. Quis enim ignorat, eos usque ad banc
diem retinere illam immanem ac barbaram consuetudinem
bonorum immolandorum? Cur autem refert Plinius ad
Ann. II. C. 657. Corn. Lentulo, & P. Licinio Crasso Coss. Se-
natusc. factum esse, ne quis homo amplius immolaretur?
Conf. & Sueton. qui nec sub Tiberio, sed sub Augusto inter-
dictum, ait, civibus, ne immolarent hominem. A Claudio
autem diram banc immanitatem penitus sublatam esse;
quam ad Hadriani tamen tempora, Lactantius extendit.
Manifesta satis sunt Minutij Felicis verba in Octavio, ad

D

quem

qvem locum multa Elmenhorstius in notis doctè commen-
tatus est: Romani Græcum & Græcam, Gallum & Gallam
sacrificio viventes obruere. Simile quid Livius hist. 22. &
Plutarchus in Marcelli vita memorat; uterque nihilo-
minus (ut verum fatear,) demissas in boario sub terra fo-
ro hostias humanas, minime Romanum sacrum nominat.
Sed cur Erechteus Atticus, & Marius Romanus, filias ipsi
suas, is Proserpina, hic diis Averruncis mactaverunt? Cur
Decius Mus ipse Consul victimam se obtulit pro exerci-
tus salute. Cur porrò ita Livius clarissimè? Mos fuit
qvondam cùm aliis Italos, tūm Romanis, ut res magnas in-
choaturi, aut ubi res suas in periculo versari cernerent, vo-
verent, qvæcunq; proximo vere nata essent apud se anima-
ta, dijs se immolaturos: unde id ver sacrum dictum est.
Sacrum insuper Samniticum pecudibus commissum san-
gvinem humanum memoravit Livius histor. lib. 10. Idem-
qve alibi (8. libro,) Qui se devoverit Vulcano, sive cui
alij diuo devovere volet; sive hostiā, sive qvo alio volet,
jus esto. &c. Reprehenderant videlicet in aliis, qvod ta-
men ipsi səpiùs Romani patravere. Latialis qvippe non
ignotus Jupiter, ut verè in Octavio Minutius citato ante-
loco: Hodieq; ab ipsis Latialis Jupiter homicidio colitur:
& qvod Saturni filio dignum est, mali & noxiū hominis
sanguine saginatur. Ad qvem modum qvoq; Athana-
sius adversus gentes: ιαστοι πολλαι δε Ρωμαῖοι τὸν καλύμε-
νον λανδεῖον Δια ἀνθρωποδυσίας. έθεντον Tertullianus,
itidem adversus Gnosticos c. 7. Et Latio in bodiernum Jovi
media in urbe humanus sanguis ingustatur. vid. &
Porphyri. οὐδὲν δοκεῖ εμφύγειν, l. 2. p. 35. Tatian. contra
Græcos f. 287. Lactant. I. I. C. 21. Prudent. contra Symmach.
lib. 2. p. 374. De Saturno pluscula seorsum annotavimus
ad Tacit. de Germanor. morib. c. 9. p. 151, seqq.

§. XXII.

§. XXII. Δειπτοὶ καὶ θυσιδαιμονίας hujus fontes si inve-
stigemus, ultra votum Jephæ & Ammonitarum Regis fa-
ctum progredi ulterius oportet ad Molochum usq[ue]. No-
tum est videlicet, à Scythis & Aegyptijs Phœnicibusq[ue] Thorum
& Saturnum victimis placatum talibus fuisse. Tertul-
liani verba notabilia in Scorp. c. 7. Scytharum Dianam,
aut Gallorum Mercurium, aut Afrorum Saturnum ho-
minum victimā placari, apud seculum liquet. Speciatim
ista Thracibus adscripsit Florus l. 3. c. 4. Litare eos dijs san-
guinem humanum, bibere ex ossibus capitum: quæ verba
luculenter explicavit Zevecotius hūc loci. De Thor, Tho-
rane, multa admodum M. Adamus Bremensis, atq[ue] post Job.
Magnum in Histor. Sveon Rudbeckius Nobiliss. in ope-
re Atlantic. ubi & effigiem in tabulis saxorum monu-
mentis erutam repræsentavit. Afrorum nomine Aegyptios
in primis & Phœnices intellectos voluit Tertullianus. Im-
molare hospites non Tauris tantum Ponticis, sed & Agy-
ptio Busiridi in more ponebatur; testibus Apollodoro lib.
2. Biblioth. p. 104. Isocrate in Busrid. laudatione. Phylargirio,
in 2. Georg. fol. 8. Statio in Thebaid. & Servio in 3. Ge-
org. p. 120. nec non Freculph. l. 2. Chron. c. 9. E Patribus
testatur Athanasius Orat. advers. Græc. Φοίνικες τὸν Κρόνον
τῶς πυροθυσαῖς ἐθεῖσκειον. Eusebius in, de Constantini lau-
dibus Oratione: Κρόνῳ γὰρ Φοίνικες καθ' ἔκαστον ἔτεσσι ἐθύον
τὰ αἰγαλητὰ καὶ μονογενῆ τῶν τέκνων. Pescennius Festus,
apud Lactant. I. Instit. divinar. 21. Carthaginenses refert, Sa-
urno hostias humanas solitos fuisse immolare. Res hūc
redit: Cacodæmonis malitiæ & κακοζηλίᾳ solenne divi
Abrabami factum, sed infectum, per historiarum tradu-
cem manasse ad prophanos homines. Ac ne de Jephæ
voto quid adjiciam, certissimum est sanè, ad posteritatem
omnis ævi, omnis gentis, propagatam execrationem Nu-

minis adversus **Cananos** veteres omnimoda occidioni destinatos esse. Qvam in rem quædam attulit **Maimonides** in **More Nebochim** l. 3. c. 38. R. **Joseph Karo** in cap. 6. t^h **Mischna Thora**, R. **Simeon** in **Zalckut**, & R. **Salom. Jarchi**.

§. XXIII. **Q**vis nunc miretur igitur, ad nostros etiam **Germanos**, olim barbaros, hunc cultum barbarum fluxisse. Ut **Hermunduri Cattorum** eqvos, viros, cuncta victa dederint occidioni, juxta voti formulam, **Mercurio ac Marti**. Sic & **Bructeri** antiqui in **Hercynia, Hartzburgi** dñi **muovo** **Plentov** **Saturnum**, qui **Crodo** illis nominatus, & humanis cultus hostiis, venerabantur deum suum; pariterque **Slavi** ap. **Adam Bremens. I. I. Chron. c. 6. Albinus** autor est in **Chronic. Misn. tit. XI. f. 151.** à **Gardelebiensibus** (unde **Gardeleben** / quasi **Crodeleben** / domus scil. **Crodonis** dicta sit,) idolum illud olim quoq; adoratum esse. Dicen Abgott soll **Carolus M.** zu **Hartesburg** bey **Goslar** gefunden haben / und da er gefraget / wer ihr Gott wäre / haben sie geschrien: Crodo! Crodo! darauf **Carolus** geantwortet: Es ist der Crodo Teuffel! davon das Sprüchwort herkommen / so auch in Thüringen bräuchlich gewesen: Wanne / Wanne / Crodo Teuffel! De **Francis, Herulis, Saxonibus**, in vita **S. Antonij** coimmemorat **Ennodius**, multiplices crudelitatis species, belluarum more ipsos peregisse, ac humanae cæde cultum eluisse. **Gothis** antiquissimis **Job. Magnus** in hist. **Gothor. I. i. c. 9.** tribuit. asperrima culturæ eos **Martem** placavisse morte captivorum nempe; quod opinarentur, præsidem bellorum aptius cruore hominum propitiari. In somnio Sapientis facinus horrendum prodidit memoriae cœforum hominum in aræ subterranea Senator **Petrus Firmianus**. Videatur ejus **Gyges Gall.** Hæc de sacratissimo **Hermundurorum** voto.

§. XXIV.

§. XXIV. Tandem & eventum speculemur; quo
de Noster in tredecimo Annali cap. penultimo: *Bellum*,
Hermunduris prosperum, Cattis exitiosius fuit. Quia,
pictores diversam aciem Marti & Mercurio sacravere. —
Et minæ qvidem hostiles in ipsos vertebantur. Plurimas &
*intulerunt *Catti* clades aliis, & passi iterum ab aliis, æter-*
*ni *Cheruscorum* hostes. Tac. Annal. 12, 28. *Batavorum con-**
ditores; Tac. Hist. 4. 12. Fosos pariter vicerunt. Cæsi
*graviter à *Vangionibus* *Nemetibusq;* simul, 12. Ann. 27. hic*
*ab *Hermunduris*, ut olim à *Germanico* & *Silio*; Annal. I,*
*§6. conf. l. i. c. 7. & 14. Exitii *Cattorum* causam presuppo-*
*nit *Tacitus*, qvðd victor populus diversam aciem devove-*
*rit *Mercurio* & *Marti*. Vide, qvæso, cacodæmonis hīc*
etiam astutiam! Impresserat mancipiis is suis, prosperè
tum demum prælia calura, si pro victimis devoverentur
hostes. Veri Numinis æmulabatur morem; cum id in-
*ternectionem *Cananæ* gentis in mandatis *Josue* dedi-
set læpiùs, & hanc Heros invictissimus exemplis multis*
*horribilibusq; ve comprobasset. vid. *Jos.* c. 10. II. 12. &c. *Iphi-**
**genia* *Agamemnonis* & *Clytemnestra* filia *Jephigenie* dra-
ma revocans in scenam, sanguine humano iram *Scythicæ**
**Dians* mitigandam docuit. Prolixè illud argumenti per-
secutus *Lilius Gregorius Gyraldus* in *Hist. Deor.* est, syn-
tagm. XII. f. 509. seqq. Nos bello de *Salinis* valedicimus;*
**Hermunduris* *Cattisq;* nostris apprecati pacem, soli*
Deo gloriam tribuimus.

N.B. ad §. IV. notat. 2. * * refer. hæc seqq. ex *Spangenb.*
Chron. Mansfeld. Cap 39. f. 39, Anno Chr. LX. æstate me-
diâ prælium ingens inter *Hermunduros*, *Albis* accolas &
Salæ, interq; *Cattos*, qui saltum *Thuring.* *Hassiam*, *Hercy-*
niæq; portiones incolebant, accidit, propter Salinas ad *Sa-*
lam Halenses, &c.

CON-

CONTENTOR INDEX.

1. Sal, Sole/Salz/ unde? *Celtica*, non *Greca vox*. 2. Hall/
Hala, Halla, quid significet? *Casp. Barthii* judicio, nec non *Cluveri*; Hällebarde quid? 3. Civile bellum de Salinis maximum inter
finitimos Germanos, acceptissimum Romanis. 4. Spangenberg.
de bello hoc sententia, indigitata asterisc. sistitur à fine. Quo
tempore sit gestum? demonstratur. 5. Locus, ubi pugnatum, ad
Salam. 6. An saltus Thuring. *Bacenis* sylva? 7. Fontes *Albis* &
Egræ ubi? 8. Tractus *Elbogani* genius, an falsus? Definitur pro
Hermunduror. sedib. ad *Salam*. 9. Causa belli hujus impulsiva.
Proventus salis an ex *Sala*? 10. Negatur. Fontes *Sala* an ex *Pini-*
fero scaturiant? Negatur, contra plerosq; Scriptores. Vox *Sala*
Celtica, quid notet? A *Sala* *Salii*, & *Salici*. 11. *Halenium* Salinar.
fontes quot, & qui? ab *Hermunduris Slavisq;* An ex lacu salso
Mansfeld. *Halenium* salinæ oriantur? Sal generatur, & multipli-
catur. 12. Quædam singularia de lacu isto salso, quæ itur *Isleiam*.
His illud adde memorabile, quod piscatorum retia demissa ibi al-
tijs, velut igne exarsissent, sale actiori & bituminoso adurantur.
Quod phænomenon ex *Langji Elementis Geogr.* petitum admir-
atus nuper *Paulus* est *Casatus, Placentin.* Dissert. XI. de Igne. 13.
Salinæ in Germania enumerantur singulæ. Peculiaria de Salinis
tribus. 14. Modi salis extrahendi varii. 15. Sal fossil. & montan.
16. Fodinæ salis profundiss. *Polon.* Sal *Ammoniac.* 17. *Hermun-*
duror. Rex t. t. fides, merces. Suilla salsa menta misere *Romam*.
18. *Hermunduror.* limites. 19. *Cartor.* idiomata, nomen & cele-
briora loca. Inde *Franci*. Votum *Hermunduror.* *Germanor.* sa-
cra. 21. Unde hauserint *Germani* αὐθεντογυστας, usitatissimam
Romanis, Scybis, & in Oriente notam? 22. *Moloch, Thor, Teut,*
Hesus, explicantur. 23. *Saturnus, Crodo, Mars.* 24. Eventus
belli præliiq; glriosus pro *Hermunduris*, exitiosus
bellicosis *Carris*. Clausula.



0252 54716 001 01

0.5

54722 001

Datum der Entleihung bitte hier einstempeln!

digitisiert von: 276231945

0252 54722001

SLUB DRESDEN



3 0675203

0252 54716 001

